

ONDERWIJS

TWEEGESPREK

Auteur: René Leverink
Fotograaf: Rogier Veldman

EN HET RECHT OP EEN COHERENTE VISIE

Waar moet het onderwijs over gaan?
Zijn we het daar in Nederland over eens?
Een tweegesprek tussen SLO-directeur Jan van den Akker
en oud-minister van Onderwijs Jos van Kemenade (ooit
oprichter van SLO), over de behoefte aan een gemeen-
schappelijk koersgevoel.

Dr. Jos van Kemenade was twee keer minister van Onderwijs en Wetenschappen. De eerste keer van mei 1973 tot december 1977 in het kabinet-Den Uyl. Daarna van september 1981 tot mei 1982 in het kabinet-Van Agt II. Er zijn in de parlementaire geschiedenis weinig bewindslieden geweest over wie de meningen zó verdeeld waren. Pièce de résistance was vooral de in 1975 uitgebrachte Contourennota, waarin Van Kemenade samen met zijn staatssecretarissen Veerman en Klein onder (veel) meer de invoering van een basis- en middenschool voorstelde. De nota was bedoeld als discussiestuk. Het idee van de middenschool stuitte echter op veel verzet. Een veelomvattend, ambitieus verbeteringsplan viel daarmee ten offer aan de luidruchtige weerstand tegen één omstreden onderdeel. Wél gerealiseerd werden andere voorstellen van Van Kemenade, zoals de samenvoeging van de kleuterschool en de lagere school tot de basisschool, de extra faciliteiten voor anderstaligen, de verlaging van de gemiddelde groeps grootte, het volwassenenonderwijs en de oprichting van de Stichting Leerplanontwikkeling, bedoeld als een overkoepelend orgaan voor diverse adviescommissies leerplanontwikkeling, die tot dan toe per vak en meestal zonder samenhang adviseerden over het leerplan. Na zijn periode als onderwijsminister en zijn vierjarige voorzitterschap van het College van Bestuur van de Universiteit van Amsterdam was Van Kemenade lange tijd actief in allerlei bestuurlijke functies (onder meer als burgemeester van Eindhoven en Commissaris van de Koningin in Noord-Holland). Daarnaast fungeerde hij langdurig als part-time hoogleraar onderwijswetenschappen aan verschillende universiteiten. Twee jaar geleden trad Van Kemenade, inmiddels 71 jaar, terug als hoogleraar sociale wetenschappen aan de (ook al door hem opgerichte) Open Universiteit. Hoewel nu echt met pensioen, voelt Van Kemenade zich nog altijd nauw betrokken bij het onderwijs.

Hoe kijkt een voormalig onderwijsminister aan tegen het onderwijsbeleid van nu?

Van Kemenade: “Het onderwijs op zich functioneert goed. Het scoort in allerlei internationale onderzoeken nog steeds heel hoog. Heel veel mensen werken bijzonder hard in het onderwijs. Maar wat mij opvalt in het onderwijsbeleid is dat er geen centrale, coherente visie is. Elke geleiding, van basisonderwijs tot lerarenopleiding, werkt op haar eigen manier aan het oplossen van haar eigen problemen. Iedereen wil meer geld voor het onderwijs. Maar waarvoor precies? Iedereen vindt dat de kwaliteit verbeterd moet worden. Maar welke kwaliteit? En voor welke leerlingen? De prestaties van de leerlingen moeten omhoog. In welke schooltypen? Ten aanzien van welke onderwerpen? Welke vakken? Er is zoveel geroep. Er wordt veel heen en weer gepraat, zonder dat duidelijk is welke visie erachter zit. Ik vind dat het onderwijs recht heeft op een coherente visie vanuit de politiek. En dat geldt voor alle politieke partijen. Volgens Dijsselbloem gaat de overheid over het ‘wat’ en het onderwijs over het ‘hoe’. Maar als je als overheid over het ‘wat’ gaat, zég dan wat je wilt. Heb je iemand gehoord daarover?”

Van den Akker: “Het probleem met het rapport van Dijsselbloem was dat iedereen eruit haalde wat hij wilde lezen. ‘Kijk, het is zo, want Dijsselbloem zegt het ook.’ Maar wat Dijsselbloem wél duidelijk maakt, is dat de overheid gerust wat meer de regie over de inhoud in handen mag nemen.”

Van Kemenade: “Maar daar is niets mee gedaan. Die regie is niet genomen. Er is niet gezegd wat er nou met dat ‘wat’ moet gebeuren.”

Maatschappelijk belang

Was dat vroeger beter?

Van Kemenade: “Jazeker. Kijk maar naar de tijd waarin de leerplicht tot stand kwam. Of de Wet op het Lager Onderwijs. En Cals met zijn Mammoetwet. Daar zat een duidelijke visie achter. Ook in mijn tijd ontstond er, mede op verzoek van de Kamer, een coherente visie op onderwijs, met een voornemen om die geleidelijk verder uit te bouwen. Beginnen met experimenten, instituten oprichten die daar een bijdrage aan kunnen leveren, onderzoek doen en bij gebleken geschiktheid geleidelijk overgaan op invoering.

‘Voor het basisonderwijs moet een duidelijker kerncurriculum worden vastgesteld’

Sinds de tijd van Deetman kun je de overheid niet echt meer betrappen op het hebben van een onderwijsvisie.”

Van wie is het onderwijs?

Van Kemenade: “In de eerste plaats natuurlijk van de leerlingen en de ouders. Verder van de professionals die erin werken. Maar ook van de overheid. Onderwijs is een zeer belangrijke voorwaarde voor de ontwikkeling en het voortbestaan van de samenleving. Daarom heeft de overheid de plicht de hoofdstructuur en het doel van onderwijs te bepalen en te zorgen dat de kwaliteit en de deugdelijkheid worden geregeld. Dat alles is nogal verward in de tijd dat er werd gehamerd op de autonomie van de school.”

Van den Akker: “Die autonomie is prima zolang die betrekking heeft op de identiteit en het pedagogisch-didactische karakter, maar de kern van wat er op scholen geleerd moet worden moet de overheid bepalen. Uiteraard na een uitvoerig debat met alle betrokkenen, zoals dat ook ontstond na het verschijnen van de Contourennota. Zo’n intensieve onderwijsdiscussie hebben we sindsdien niet meer gehad.”

Wie zijn die professionals precies die mede-eigenaar zijn van het onderwijs?

Van den Akker: “Dan denk ik allereerst aan de mensen die in de school werkzaam zijn, dus met name leraren en schoolleiding. Verder zijn dat, naast de reeds genoemde leerlingen en ouders, de bestuurders en de vele andere actoren die een rol spelen in onderwijsontwikkeling. Al met al een brede groep dus, van wie de leraren wat mij betreft de belangrijkste rol spelen, omdat ze direct intermediairen tussen de wereld en de leerling.”

Van Kemenade: “Ik zou ook graag de onderwijswetenschappers noemen, die zich echter naar mijn idee de laatste twintig jaar wel een stuk minder roeren dan daarvoor. Het is natuurlijk een vicieuze cirkel: als het onderwijs niet meer zo in de belangstelling staat van politiek en overheid, heeft dat zijn weerslag op wat er aan middelen beschikbaar wordt gesteld voor onderzoek.”

Wat is een goede school?

Van Kemenade: “Dat is in de eerste plaats een school die wat betreft het kerncurriculum erin slaagt zo veel mogelijk

leerlingen op een zo hoog mogelijk niveau te brengen. Daarbij gaat het met name ook om leerlingen die zich in een achterstandsituatie bevinden. Vervolgens moet het een school zijn die voor leerlingen en leraren herkenbaar is. Dat hoeft niet per se met de schaalgrootte te maken te hebben. Ook grote scholen zijn zo in te delen dat de leerlingen en leraren zich ermee kunnen identificeren. Verder vind ik goede contacten met het vervolgonderwijs een belangrijk kenmerk.”

Van den Akker: “En met de toeleverende scholen. Denk meer vanuit een ketenbenadering. Je kunt niet na elke overgang weer helemaal opnieuw beginnen. Daarmee doe je de leerling tekort en gooi je bovendien alles overboord wat geïnvesteerd is in leerlingbegeleiding.”

Problemen definiëren en oplossen

Hoewel gepensioneerd en niet meer direct betrokken bij het onderwijs, heeft Van Kemenade een helder beeld van wat er moet gebeuren om het onderwijs in Nederland op een hoger plan te brengen: “Eerst moeten we de problemen definiëren. We halen nog veel te weinig uit leerlingen uit achterstandsgroeperingen, respectievelijk met laagopgeleide ouders. Daardoor ontstaan tal van maatschappelijke problemen. Verder hebben we vergeleken met het buitenland bij de overgang tussen basis- en voortgezet onderwijs een te vroeg selectiemoment, waardoor veel talent verloren gaat. Een ander probleem is dat we veel te veel schooluitval hebben, met name in vmbo en mbo, en te veel leerlingen die zonder een startkwalificatie het onderwijs verlaten. De aansluiting van het havo op het hoger beroepsonderwijs is niet goed. Wat moet er gebeuren om die problemen op te lossen? In de eerste plaats zouden er zeker in de achterstandswijken educatieve centra voor kinderen van twee tot twaalf jaar moeten komen, waarin de voorschoolse scholing, de kinderopvang en het basisonderwijs intensief samenwerken. Die centra moeten ook ter beschikking staan van oudere bewoners van die wijk. Voor het basisonderwijs moet duidelijker een kerncurriculum worden vastgesteld, met minimumstandaarden waaraan leerlingen moeten voldoen. Dat kerncurriculum moet bestaan uit taal, rekenen, geschiedenis, kennis van de natuur en burgerschapsvorming. Voor leerlingen die meer aankunnen of die extra begeleiding nodig hebben, moeten

speciale programma's komen. Naast dat kerncurriculum moet ruimte zijn voor programma's en activiteiten waarin die school zijn onderwijskundige of religieuze identiteit kan uitdrukken. Daarnaast wil ik pleiten voor een tweejarige periode 'voortgezet basisonderwijs', met een verdere uitbreiding en verdieping van het kerncurriculum en vakken die voorbereiden op de vervolgopleiding: ofwel beroepsgericht, ofwel havo/vwo. Zo hebben leerlingen langer tijd om een juiste keuze te maken. Het vmbo en mbo mogen van mij één opleiding worden. Om de aansluiting havo-hbo, inclusief lerarenopleidingen, te verbeteren, zou ik het havo met een jaar willen verlengen. Ten slotte moeten de lerarenopleidingen beter afgestemd worden op de problemen die ik geschetst heb. We hebben meer leraren nodig die geschikt zijn voor gedifferentieerd onderwijs. De pedagogische academie mag duidelijker gesplitst worden in een pedagogisch-didactisch en een inhoudelijk deel. Om leraren te motiveren zich verder te specialiseren, zou wat mij betreft het aktesysteem weer ingevoerd mogen worden, bijvoorbeeld voor het lesgeven aan jonge kinderen of achterstandsleerlingen, of voor vakken buiten het kerncurriculum, zoals muzische vorming, sport en techniek. Zo kun je meteen differentiëren in beloning. Zo zou het volgens mij moeten, maar hoe dan ook moet je er als overheid een gericht idee over hebben, en daar moet je vervolgens minimaal een jaar lang met alle betrokkenen over gaan discussiëren.”

Wat Van den Akker in het betoog van Van Kemenade aanspreekt, is diens zorg over de ongerichtheid van veel discussies in het onderwijs: “Je struikelt in Nederland over de innovatieplatforms die allemaal heel druk zijn met onderwijsvernieuwing, maar vaak geen antwoord kunnen geven op de vraag waar die vernieuwingen nou precies toe moeten leiden. Het moet sneller, beter en efficiënter, maar er is nooit zelfs maar een begin van een inhoudelijke duiding. Wat, waarheen, waarom, dat soort vragen blijft onbeantwoord. Het lijkt wel of niemand in de politiek-bestuurlijke sfeer nog een duidelijk inhoudelijk doel durft te formuleren. Wat zijn de grote uitdagingen? Waar is het gemeenschappelijk koersgevoel? Daarvoor moet je je natuurlijk eerst afvragen naar wat voor een samenleving we toe willen, en daar vervolgens de kernwaarden voor het onderwijs uit afleiden. Die discussie wordt in de politiek en de rest van het openbare domein stelselmatig vermeden.”

‘Het lijkt wel of niemand in de politiek-bestuurlijke sfeer nog een duidelijk inhoudelijk doel durft te formuleren’

Wat is de maatschappelijke taak van het onderwijs?

Van den Akker: “Er moet op school, naast kennisoverdracht, aandacht besteed worden aan maatschappelijke oriëntatie en beroepsvoorbereiding, aan het vormen van leerlingen tot verantwoordelijke burgers. Dat wordt steeds belangrijker, zeker naarmate de samenleving met de dag gecompliceerder wordt. Maar aan de andere kant bestaat in de samenleving de neiging om allerlei uiteenlopende maatschappelijke problemen op het bordje van de school te leggen, van obesitas tot valbreken.”

Van Kemenade: “Weg daarmee. De school heeft een essentiële taak ten aanzien van de cognitieve ontwikkeling. Dat is niet alleen taal en rekenen, waar iedereen het nou over heeft. School heeft ook een belangrijke rol ten aanzien van geschiedenis en burgerschap. Hoe zit die samenleving in elkaar? Wat wordt er van mij verwacht? Hoeveel mensen weten dat er een trias politica bestaat?”

Kompas voor onderwijsbeleid

Van den Akker verwijst voor curriculumbeleid graag naar Finland: “Daar praten ze in de wij-vorm over het onderwijs. Daar vinden ze met z’n allen wat. Ze kijken naar de toekomst en bespreken met elkaar wat het onderwijs moet

bijdragen aan het repertoire van de leerlingen en wat er dus in het leerplan moet komen. Het leerplan is iets wezenlijks daar. Vergelijk dat eens met de ondraaglijke lichtheid van het Nederlandse curriculum. Het leerplan moet niet een optelsom van vakken zijn, maar het antwoord bevatten op de vraag waar het onderwijs als geheel aan bij wil dragen.”

Van Kemenade: “Juist, en het is aan de overheid om de discussie daarover op gang te brengen. De politiek moet de op te lossen problemen centraal stellen, op basis daarvan een visie ontwikkelen en daarover met zo veel mogelijk betrokkenen in gesprek gaan. Zodra er consensus is over de te volgen koers, moet SLO aan de slag met het opstellen van een kerncurriculum. En dat moet een flink aantal jaren het kompas zijn voor het onderwijsbeleid in Nederland, onafhankelijk van de politieke wind en de maatschappelijke actualiteit.”